

Академія правових наук України
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ: ЗДОБУТКИ ТА ПРОБЛЕМИ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
25–26 червня 2009 року

Харків
«Право»
2009

В. В. Вапнярчук, кандидат юридичних наук, доцент Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

Конституційні основи кримінально-процесуального доказування

На підставі аналізу положень чинної Конституції України можна виділити два чинники, які суттєво впливають на реформування численних інститутів кримінально-процесуального права загалом, і доказового права зокрема.

По-перше, згідно зі ст. 1 (яка передбачає, що Україна є правовою державою) та ст. 3 (яка визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави) Конституція України проголосила зміну пріоритетів у співвідношенні інтересів держави й особи на користь особи.

По-друге, відповідно до ст. 6 (державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову) та ст. 124 (правосуддя в Україні здійснюється виключно судами; делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається; юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі) переглянуто роль судових органів у системі управління суспільними процесами. Судова влада є основною силою, що покликана захищати права і свободи людини і громадянина.

У зв'язку з цим дослідження численних проблем кримінально-процесуального судочинства доцільно здійснювати крізь призму сучасних конституційних уявлень про цінність людини та вагоме значення судової влади. Найважливіше місце серед таких проблем посідають питання організації процесу доказування в кримінальних справах.

Вважаємо, що на сьогодні потрібно відмовлятися від усталених догматичних уявлень щодо розуміння сутності та мети кримінально-процесуального доказування в світлі дії принципу змагальності, який в останні роки все більше набуває вагомого значення у вітчизняному кримінальному процесі.

Вітчизняний кримінальний процес традиційно вважається процесом змішаного типу (інквізиційне (розшукове) досудове розслідування і змагальний судовий розгляд). В останні роки відзначається розширення змагальних начал кримінального судочинства, зокрема передбачено можливість здійснення судового контролю за рішеннями та діями суб'єктів, які здійснюють досудове провадження, розширено права потерпілого (щодо його участі в судових дебатах, можливості закриття справи і публічного обвинувачення у зв'язку із примиренням з обвинуваченим), а також і права обвинуваченого (зокрема, закон передбачає можливість користування допомогою захисника з моменту появи суб'єкта, який має право на захист). Хоча слід відзначити, що права сторони захисту порівняно із повноваженнями сторони обвинувачення є дещо обмеженими. Але така нерівність прав сторін на досудовому провадженні компенсується нерівним розподілом і обов'язків. Можна зазначити, що обвинувачений захищений не стільки своїми правами, скільки обов'язками, покладеними на суб'єктів кримінального переслідування.

На судових же стадіях кримінального процесу змагальність забезпечується рівними правами суб'єктів, як сторони обвинувачення, так і сторони захисту; наявністю незалежного від сторін арбітра (суду), який не бере (або правильніше буде сказати не повинен брати) участі в кримінальному переслідуванні особи і який оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням. Лише незалежний суд як суб'єкт правозастосування може забезпечити справжню змагальність сторін, і навпаки, лише змагальність є передумовою справжньої незалежності суду.

Саме виходячи з цих міркувань вважаємо за необхідне переглянути традиційний підхід до *сутності кримінально-процесуального доказування*, яке, незважаючи на численні наукові дослідження, на сьогодні не знайшло однозначного вирішення. На підставі аналізу юридичної літератури можна виділити декілька концептуальних підходів щодо цього правового інституту.

Перший з них, який набув у науці кримінального процесу найбільшого поширення та посів домінуюче положення, це розуміння *доказування як пізнання, тобто діяльності щодо встановлення наявності або відсутності істотних для вирішення справи фактів*. Так, М. С. Строгович відзначав, що доказування в кримінальному процесі є тотожним пізнанню фактів, обставин кримінальної справи. Аналогічну думку висловлювали й інші процесуалісти.

Окремі процесуалісти, які в цілому підтримують вказаний підхід до розуміння сутності доказування, вважають *доказуванням не лише пізнання, а й посвідчення встановлених фактів*. Такий підхід виділяється окремими авторами на підставі відмінностей у розумінні пізнання «для себе» і «для інших». Тобто це пов'язано з необхідністю передачі отриманого знання про спірний факт. Тому воно має бути не тільки отримано, але й належним чином засвідчено. У засвідченні особливо значущим для пізнання в кримінальному процесі є два моменти: фіксація інформації в об'єктивній дійсності та її закріплення (наприклад, шляхом складання протоколу слідчої дії).

Другий підхід — це *доказування як обґрунтування певних висновків*, тобто розуміння під доказуванням діяльності щодо переконання суду в істинності фактів. «Будь-який доказ зводиться до силогізму, — писав проф. І. Я. Фойницький, — ...центральну його частину складає велика посилка, і сила самого висновку обумовлюється її істинністю, точністю малої посилки і правильністю висновку за умови подальшої об'єктивної перевірки висновку». Доказ (доказування, в сучасному розумінні) — це процес, під час якого обставина, що з'ясовується, зв'язується з відомою обставиною і показується ним. У радянський період таку позицію було піддано критиці. Вважалося, що розуміння доказування як діяльності, яка полягала в обґрунтуванні одних думок з допомогою інших (а саме такий підхід мав місце в логіці), до процесуального доказування застосоване бути не може.

Окремі автори обґрунтовували третій концептуальний, так званий *двозначний підхід* до трактування доказування, по-перше, як пізнавальної діяльності, яка здійснюється органами, що розслідують і вирішують справу, та яка полягає в збиранні, перевірці й оцінці доказів (доказування в широкому сенсі); по-друге, як діяльності щодо обґрунтування твердження, висунутого учасником процесу, щодо переконання в його істинності будь-яких осіб (доказування у вузькому сенсі).

Таким чином, питання про поняття доказування на сьогодні залишається невирішеним, дискусійним і, як ніколи, актуальним. Зазначені різноманітні підходи обумовлюють неоднозначні уявлення про обсяг, елементи кримінально-процесуального доказування, його суб'єкти.

На нашу думку, сутність будь-якого доказування проявляється саме в обґрунтуванні, оскільки:

— по-перше, саме таке уявлення про доказування відповідає змагальному характеру кримінального судочинства, необхідність побудови якого передбачено в Конституції України. Як вірно відзначає В. А. Лазарева, це дозволить чітко розподілити процесуальні функції між учасниками судового розгляду, забезпечити об'єктивність та неупередженість суду. Конфліктний характер кримінального судочинства, який дає змогу розглядати його як спілкування суб'єктів з різними цілями, вимагає визнання того факту, що сторони намагаються доказати суду наявність або відсутність певних, істотних для цих цілей обставин;

— по-друге, доказування-обґрунтування включає і доказування-пізнання (адже обґрунтувати можна лише те, що пізнано суб'єктом доказування), і доказування-посвідчення (обґрунтування можливе на підставі фактичних даних, які, як правило, знайшли своє документальне закріплення в матеріалах справи). Крім того, слід зауважити, що доказування-обґрунтування не зводиться лише до розумового процесу.

Центральним питанням у розумінні сутності доказування є розуміння його *мети*. Насамперед хотілося б відзначити, що, на нашу думку, виходячи із загальної мети всього кримінального судочинства (яку ми розглянули вище), а отже, й загалом кримінально-процесуального доказування, яке є частиною кримінального процесу, потрібно розрізняти цілі для правозастосовника і для суб'єкта доказування. Відмінність ґрунтується на різному прагненні до встановлення істини. Для правозастосовника характерним є встановлення юридичного факту (фактів) у його правовому оформленні, значущого для конкретної справи, з позиції конкретного правозастосовника, його правосвідомості. Отже, істина, яка встановлюється правозастосовником, — це, як правило, підтвердження в рішенні правоти одного із суб'єктів доказування. Для суб'єкта доказування не завжди характерним є прагнення до встановлення істини (мета кримінально-процесуального доказування для суб'єкта доказування — це формування знання у суду чи іншого правозастосовника), до законності й обґрунтованості своїх тверджень. Його основною метою є отримання правозастосовного акта від уповноваженого на те органу держави, а встановлення істини є значущим для нього тільки в тому випадку, якщо її встановлення збігається з його вимогами. Це, на наш погляд, реальність, і її необхідно не тільки визнавати, а й розробляти в науці більш глибоко.